

'God in Nederland'; voer voor godsdienstsociologen

Monique van Dijk-Groeneboer*

In 2007 verschijnt het boek *'God in Nederland 1996-2006'*, geschreven door Ton Bernts, Gerard Dekker en Joep de Hart. In de introductie op de kaft staat: "Hét onderzoek over mens en religie in Nederland. (...) Waar geloven Nederlanders in? In hoeverre voelen ze zich nog verbonden aan de kerken? En als dat niet meer zo is, welke nieuwe vormen van spiritualiteit zijn daarvoor dan in de plaats gekomen? Waarom wordt het geloof steeds meer teruggedrongen in de persoonlijke levenssfeer en hoe moet het verder met de plaats van religie in het publieke domein?" Het betreft het vierde in een reeks van onderzoeken in veertig jaar tijd, ditmaal uitgevoerd in opdracht van de redactie van RKK's tv-programma *Kruispunt*. Het boek heeft veel media-aandacht gekregen, vooral via de presentatie ervan in het genoemde tv-programma.

Het boek *'God in Nederland'* is opgebouwd uit drie delen. Het eerste is geschreven door Gerard Dekker, emeritus hoogleraar godsdienstsociologie van de Vrije Universiteit van Amsterdam, en reeds betrokken bij het onderzoek in 1966 en in 1996. Het hoofdthema in zijn gedeelte is het christelijk godsdienstig en kerkelijk leven.

Eerst beschrijft Dekker de feitelijke ontwikkelingen in het kerkelijk leven van mensen in de laatste veertig jaar. Het gaat dan om de mate waarin Nederlanders met de kerk(en) zijn verbonden, om de vraag of men tevreden is met wat de kerken aanbieden en de vraag naar behoeften en verwachtingen ten aanzien van de kerken. Enkele conclusies: het ontkerkelijgingsproces zet zich nog steeds onverminderd voort en een verdere daling van de kerkelijkheid ligt in de verwachting. Het kerkbezoek daalt nog steeds, ook onder de kerkleden. Met andere woorden: het (traditionele) kerkelijke christendom heeft sterk aan aanhang verloren. Slechts een minderheid van de bevolking vindt daarnaast dat kerken zich over maatschappelijk relevante onderwerpen moeten uitspreken. Bovendien is voor ruim de helft van de bevolking religie en kerkelijkheid iets anders.

Voorts wordt door Dekker een overzicht gegeven van de ontwikkeling van het christelijk-godsdienstig leven, we zetten enkele conclusies op een rij: het grootste deel van de Nederlandse bevolking voelt zich wel met het christendom verwant. Het aantal bijbelbezitters daalt, maar de bezitters lezen er

* Dr. M.C.H. van Dijk-Groeneboer is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de Universiteit van Tilburg, Faculteit Katholieke Theologie.

wel vaker in. Slechts één op de vijf Nederlanders gelooft in een hemels leven na de dood.

Het laatste thema dat Dekker bespreekt, is de mate waarin Nederlanders zich gelovig noemen en wat die gelovigheid inhoudt. Het aantal mensen dat zich gelovig noemt, is gedaald, maar heeft voor hen die zich zo noemen wel een grote betekenis. Het geloof van de mensen is veelzijdig; het houdt zeer verschillende overtuigingen of levensbeschouwingen in, waarbij Dekker een driedeling in geloofsovertuigingen aanbrengt: transcendent-godsdienstig, transcendent-niet-godsdienstig en immanent.

Het tweede hoofdstuk is geschreven door Ton Bernts, directeur van het KASKI, instituut voor beleidsonderzoek naar religie en levensbeschouwing. Na de schets van Dekker over de verdergaande ontkerkelijking en de ontwikkelingen in christelijk-godsdienstig leven en gelovigheid, is nu de weg vrij voor het bespreken van de gevolgen hiervan voor de plaats van religie in de hedendaagse samenleving. Religie lijkt weer voorpaginanieuws te zijn, weer zichtbaar als maatschappelijk verschijnsel. Bernts beschrijft hoe de Nederlanders anno 2006 aankijken tegen religie, en of er veranderingen zijn in deze positie in de afgelopen decennia. Geloof in God wordt door veel Nederlanders gezien als basis voor de moraal, echter voor bijna even veel mensen geldt dit niet. Het belang van religie ligt voor Nederlanders enerzijds op het morele vlak, bijvoorbeeld als onderling bindmiddel tussen mensen en het voorzien in de behoefte aan gedeelde normen en waarden, en anderzijds in de rituele sfeer, en dan met name in de vormgeving van de scharniermomenten in het leven. Met andere woorden: de rituele functie van religie wordt belangrijk geacht. Religie als bron voor sociaal kapitaal (kort geformuleerd: het ontmoeten en elkaar vertrouwen van mensen als basis voor veel maatschappelijke activiteiten) wordt niet door een meerderheid van de Nederlanders onderschreven. Bij de opvoeding en bij het behoud van waarden en normen wordt religie duidelijk wel gewaardeerd. Een constitutieve rol van religie – afgemeten aan de band tussen politiek en religie, en aan de keuze voor confessioneel basisonderwijs – voor de samenleving krijgt echter steeds minder steun. Nederlanders menen verder dat religies respect dienen te betonen voor de individuele afwegingen die gelovigen en anderen maken op religieus terrein, en de religies zelf dienen eveneens respect te krijgen.

Het derde en tevens laatste deel is geschreven door Joep de Hart, senior onderzoeker bij het *Sociaal en Cultureel Planbureau*. Hij richt zich vooral op postmoderne spiritualiteit. Zijn leidende vraag is daarbij: “waarnaar is het publiek op de levensbeschouwelijke markt op zoek?” Voor de beantwoording van deze vraag zijn geen duidelijke kwantitatieve gegevens beschikbaar, waar dat in de vorige twee delen wel het geval was, zodat een vergelijking over de jaren hier achterwege blijft. Centrale thema's die aan de orde komen zijn: spiritualiteit en zoekreligiositeit, ervaringen van een God, hogere macht of

kracht, mystieke ervaringen, bidden, heilige plekken, nieuwe rituelen en New Age. De nadruk ligt derhalve op persoonlijke beleving en innerlijke ervaring. Enkele in het oogspringende conclusies in dit deel vermeld ik hier. Nederlanders zien religie eerder als iets persoonlijks dan als een groepsgebeuren, eerder als verbonden met een zoekproces dan met vaste zekerheden. Het ervaren van de aanwezigheid van God of een hogere macht komt het meest voor rond het overlijden van mensen. Drie op de tien Nederlanders zegt wel eens uiteenlopende mystieke ervaringen te hebben gehad, waarbij dit voor acht op de tien gebeurt via het beleven van de schoonheid van de natuur. Bijna tweederde van de Nederlanders zegt wel eens te bidden, waarbij de aanleiding om te gaan bidden onder andere ligt in de dood van iemand die men persoonlijk kent, in problemen en emotionele gebeurtenissen. De Hart besluit zijn deel met te constateren dat de leegloop van de kerken niet verward dient te worden met desinteresse in levensbeschouwelijke onderwerpen of het opdrogen van religie als inspiratiebron, maar dat de maatschappelijke verschijningsvormen van religie ingrijpend aan het veranderen zijn. Hij beschrijft drie processen die volgens hem beter de ontwikkelingen aanduiden dan de term secularisatie: a. modularisering; dat wil zeggen steun voor afzonderlijke onderdelen van de christelijke traditie in plaats van kiezen voor het geheel, b. herinterpretatie van christelijke begrippen (ook wel geïd als afkoppelingshypothese); allerlei aspecten en denkbeelden worden omarmd los van hun oorspronkelijke context en samenhang, en c. levensbeschouwelijke individualisering; dat wil zeggen individueel religieus zoekgedrag en levensbeschouwelijk eclecticisme.

De situatie van religie in Nederland, zo besluiten de auteurs, is onoverzichtelijk. De 'terugkeer van religie' lijkt op basis van de onderzoekgegevens niet te gelden voor de traditionele christelijke godsdienst. Toch vinden vele Nederlanders dat religieuze gevoelens en waarden met respect moeten worden behandeld. Ook blijkt uit het onderzoek dat zich binnen en buiten de kerken een nieuwe spiritualiteit en religiositeit ontwikkelen, waarbij de nadruk ligt op eigen ervaring en een voortdurende zoektocht. Een onoverzichtelijke situatie rond religie in Nederland, waarin kerkgenootschappen een uitnodiging kunnen zien om in beweging te komen, bijvoorbeeld in de richting van andere modellen van kerk-zijn naast dat van de traditionele ledenkerk.